

16-ST. VITH

Sankt Vith – van marktplaats langs handelswegen tot stad van spoorwegbeambten

Sankt Vith is een van de plaatsen op het Vennbahntraject die een uitgesproken bloei kenden dankzij de spoorweg. Al lang voor de Vennbahn was Sankt Vith een belangrijke marktplaats. Het ligt aan de kruising van oude handelswegen. De heerbaan van Reims naar Keulen kwam hier uit op de verbindingsweg tussen de abdijsteden Prüm en Malmedy. Als markt met een tolkantoor, waarvan de vermeldingen teruggaan tot de 12e eeuw, trok Sankt Vith vooral kooplieden aan. Ook de geografische ligging tussen de regio Trier-Lotharingen en de gebieden aan de Beneden-Rijn en de Beneden-Maas droeg bij aan het supraregionale belang. In 1887 werd de stad aangesloten op de Vennbahn van Aken naar Troisvierges in Luxemburg. Dankzij de aansluiting op het spoortraject Libramont–Bastogne–Gouvy in 1917 werd Sankt Vith een belangrijk knooppunt voor het spoorverkeer.

Sankt Vith – het spoorknooppunt op de Vennbahn

De aansluiting op het spoorwegnet in 1887 leidde tot een grote bedrijvigheid die uiteindelijk een weerslag zou hebben op de gebouwen, het aantal bezoekers en de werkgelegenheid. In deze gouden tijden zou één op twee inwoners van Sankt Vith bij de spoorweg gewerkt hebben. De spoorweg bood werk aan meer dan 1.000 mensen. In 1850 telde Sankt Vith ca. 1.100 inwoners. In 1917 woonden er al 2.740 mensen in het kleine stadje. Bijna alle spoorwegberoepen werden hier uitgeoefend: treindienstleider, spoorbedrijfsleider, overwegwachter, seingever, rangeeropsichter en ook spoorwagwerker, bijv. spoorlegger en spoorwerker enz. In het spoorwegdepot met reparatiewerkplaats alleen al werkten 700 mensen. Na de aanleg van het tweede spoor en de latere aanleg van de oorlogstrajecten tijdens de Eerste Wereldoorlog, kwamen in het station van Sankt Vith 26 sporen samen. Dagelijks werden tot 1.000 wagons afgehandeld en gerangeerd. Op marktdagen werden er tot 100 wagons met vee geladen.

Tweede Wereldoorlog - Het begin van de Tweede Wereldoorlog – Sankt Vith "Heim ins Reich" (naar huis in het Duitse Rijk)

In de Eerste Wereldoorlog werd de spoorwegstad Sankt Vith nog gekenmerkt door een grote bedrijvigheid, maar tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog lag ze volledig in puin. De Tweede Wereldoorlog begon in Oost-België met de intocht van Hitlers troepen op 10 mei 1940. De Führer had op 18 mei 1940 een officieel besluit uitgevaardigd dat de gebieden Eupen, Malmedy en Sankt Vith moesten "naar huis moesten gehaald worden" in het Duitse Rijk. De in 1936 geboren Johanna Gallo-Schmitz beschrijft in een door de geschiedenis- en museumvereniging Zwischen Venn und Schneifel gepubliceerd getuigenrelaas wat er toen allemaal anders werd: "'s Morgens en bij het verlaten van de klas moesten we in de houding gaan staan en de Hitlergroet brengen met uitgestrekte arm en luide stem. ... In plaats van de mooie heimatmuziek klonken nu overal Hitlerliederen, die het altijd maar hadden over de "laatste groet", "marcheren", "dapperheid en heldendom". En wij zongen nog heel trots mee ook. Op school werd het kruisbeeld verwijderd en vervangen door een foto van Hitler. De kleinsten en zwaksten moesten een lepel meebrengen en kregen elke dag in de pauze een slok levertraan, zodat ze groot en sterk zouden worden."

Het begin van het einde van de Tweede Wereldoorlog in Sankt Vith – Oost-Belgen onttrekken zich aan de weermacht

Duizenden Oost-Belgen werden opgeroepen voor de weermacht en een deel van hen zou het leven laten op de slagvelden van Europa. Ook mannen uit Sankt Vith was dit lot beschoren, maar sommigen onttrokken zich aan hun dienstplicht in de weermacht en doken onder in Oud-België. Dienstweigeraars werden bij standrechtelijk vonnis doodgeschoten, hun familieleden konden represailles verwachten. Toen eind 1942-begin 1943 het tij keerde met de val van Stalingrad, zagen ook soldaten uit de omstreken van Sankt Vith de zinloosheid van Hitlers plannen in. Ze keerden na hun militair verlof niet meer terug naar het front, maar kozen voor een veilige schuilplaats bij familie en kennissen. De eerste militaire confrontaties in Sankt Vith voltrokken zich op 9 augustus 1944.

Daarbij werden meteen de kerk en ook het grote station in de as gelegd. Op 4 september werd de stad geëvacueerd. De inwoners verlieten de stad en trokken met hun laatste bezittingen en een of ander stuk vee richting Duitsland. Er waren echter ook mensen die het evacuatiebevel negeerden en wachtten op de oprukkende Amerikaanse troepen. Midden september nam het Amerikaanse leger Sankt Vith in zonder strijd. Het Belgische civiele bestuur werd opnieuw ingevoerd.

In het Ardennenoffensief wordt Sankt Vith het "Stalingrad van het westen"

Het Ardennenoffensief begon op 16 december 1944 met de beschieting van Oost-Belgische dorpen. Het strategische doel van dit laatste grote militaire offensief van de Duitse weermacht in de Tweede Wereldoorlog was Antwerpen, om de bevoorrading van de geallieerde troepen lam te leggen. De aanvankelijk verraste Amerikaanse soldaten konden de opmars van de Duitsers echter beslissend in de war sturen en zo het hele offensief laten mislukken. In het begin kon de geallieerde luchtmacht niet ingrijpen door het slechte weer. Voor Kerstmis klaarde de hemel echter op en kon de luchtmacht toch worden uitgestuurd. Het eerste doel was Sankt Vith. De twee kerstdagen van 1944 zouden de zwartste dagen in de geschiedenis van Sankt Vith worden. 153 inwoners en meer dan 1.000 soldaten lieten het leven. Nagenoeg 600 gebouwen, meer dan 90 procent van de bebouwing, werden vernietigd of minstens zwaar beschadigd. 20 jaar na het einde van de oorlog vertelde Anna Krings in het maandblad van de geschiedenis- en museumvereniging "Zwischen Venn und Schneifel" hoe ze met haar op kerstdag geboren dochter in het kraambed verrast werd door het bombardement en hoe ze een dag later uit de vlammenzee kon ontsnappen met haar pasgeborene op de arm. Ze was de hele nacht onderweg naar haar huis in Hünningen, omdat ze een omweg moest maken rond het brandende Sankt Vith. Veel lijken konden pas in de lente, na het smelten van de sneeuw, geborgen worden. Sankt Vith wordt tegenwoordig het "Stalingrad van het westen" genoemd. Volgens Klaus-Dieter Klausener heeft de slag om Sankt Vith een aanzienlijke invloed gehad op de slag om de Ardennen. Omdat de opmars van de Duitse troepen gedurende vier beslissende dagen tegengehouden werd, werd de hele planning verstoord en mislukte het offensief. Veel deskundigen zijn van mening dat de slag om Sankt Vith een grotere invloed heeft gehad op het verloop van de oorlog dan de slag om Bastenaken.

Nieuw leven na het inferno

Bezoekers kunnen nu in Sankt Vith een historische rondgang maken langs openbare informatieborden met foto's die een beeld schetsen van deze tijden van hoogste nood. In 1947 werd begonnen met de heropbouw van Sankt Vith. Amper twaalf jaar later konden de klokken van de opnieuw opgerichte parochiekerk al geluid worden. De Büchelturm, die al sinds de 14e eeuw standhoudt in Sankt Vith, staat symbool voor de heropstand na de catastrofe. Hij heeft het inferno van de cluster- en splinterbommen in het Ardennenoffensief doorstaan. Toch is de toren ook getroffen door een bom. Daarbij lieten een zevenkoppig gezin en enkele soldaten die daar beschutting gezocht hadden, het leven. Hun lijken werden pas in de lente van 1945 ontdekt. Op de website van de stadsgemeente zien we dat de behoefte aan een intacte geboorteplaats sterk leeft in Sankt Vith, "dat er nauwlettend op toeziet dat er geen schade wordt toegebracht aan de oude waarden van het landelijk leven, de Duitse moedertaal en de inheemse cultuur".

Duitstalige Gemeenschap - Sankt Vith, een van de twee steden van de Duitstalige Gemeenschap

Negen gemeenten in het oosten van België vormen de Duitstalige Gemeenschap, de kleinste van de drie politieke gemeenschappen van het koninkrijk. Ze vindt haar oorsprong in de taal- en autonomiewetgeving van de jaren 1960. Ieder jaar wordt op 15 november de Dag van de Duitstalige Gemeenschap gevierd. De Duitstalige Gemeenschap van België heeft een oppervlakte van 854 km² en telt tegenwoordig zo'n 75.000 inwoners. Een kleine 19.000 inwoners wonen in de hoofdstad Eupen, een dikke 9.000 in de tweede grootste stad Sankt Vith en de omliggende dorpen.

Altijd wisselende heersers tot het overgangsregime in 1925

Het gebied dat nu de Duitstalige Gemeenschap genoemd wordt, heeft in de loop van de geschiedenis deel uitgemaakt van verschillende machtsgebieden en territoria. Tot de 12e eeuw behoorde het

noordelijke deel (Eupener Land) tot het hertogdom Limburg, daarna tot Brabant. Het zuidelijke deel (Sankt Vith Land) behoorde sinds deze tijd tot het hertogdom Luxemburg. De twee gebieden, die gescheiden worden door de Hoge Venen, kwamen in 1555 in handen van de Spaanse Habsburgers en in 1713 in handen van de Oostenrijkse Habsburgers. Van 1794 tot 1815 werden de gebieden ingedeeld bij het Franse departement Ourthe. Na het Congres van Wenen in 1815 werd het gebied toegewezen aan het koninkrijk Pruisen. Bijgevolg werd Duits de officiële taal. Na de stichting van het rijk in 1871 kwam het gebied als deel van Pruisen toe aan het Duitse Keizerrijk. Na het Vredesverdrag van Versailles werden de districten Eupen en Malmedy in 1920 als Oostkantons aan België afgestaan. De mening van de lokale bevolking over de verandering van de staat werd niet gevraagd. België werd door de Volkerenbond verplicht een volksstemming te houden in de nieuwe gebieden. In plaats daarvan organiseerde de Belgische overheid een referendum, die de geschiedenis inging als "la petite farce belge". Slechts 271 van 34.000 stemgerechtigden spraken zich uit tegen de inlijving bij België. Volgens Klaus-Dieter Klauser van de geschiedenis- en museumvereniging "Zwischen Venn und Schneifel" wordt de geringe opkomst verklaard door ten eerste het feit dat er alleen stemregisters lagen in Eupen en Malmedy, zodat de landbouwbevolking veelal een dag zou moeten reizen om een stem uit te brengen, ten tweede de politieke desinteresse van grote delen van de bevolking en ten derde de vrees op een dag geconfronteerd te worden met sancties en eventueel uitzetting. Na het overgangsregime onder luitenant-generaal Baltia heerste vanaf 1925 weer een open klimaat.

De weg naar de annexatie van België door het nationaalsocialistische Duitsland

De eerste vrije verkiezingen vonden plaats in 1925. De volgende verkiezingen in 1929 waren een koude douche voor de Belgische regering, omdat meer dan 75 procent van de inwoners van de drie kantons gestemd had voor revisionistische partijen, d.w.z. partijen die opkwamen voor een nieuw referendum. Velen voelden zich in de steek gelaten door de Brusselse beleidmakers. In 1926 wilde men zelfs de Oostkantons teruggeven aan Duitsland voor 200 miljoen Reichsmark. De Fransen vrijdelden deze plannen echter. In de jaren 1920 kregen nationalistische standpunten in toenemende mate de bovenhand aan beide zijden van de grens. Ten laatste sinds Hitler in Duitsland aan de macht kwam in 1933, probeerden de nazi's steeds meer de "Deutschtumsarbeit" van de bemiddelingsorganisaties en pro-Duitse verenigingen te steunen. De propaganda oogstte aanvankelijk echter maar een bescheiden succes. De nazi's klaagden dat de Duitsers van België zich niet konden losmaken van het katholicisme. In 1936 versterkte de Keulse gowleider Grohé het ondergrondse werk. Want een nationale minderheid mag niet algemeen Duits "maar moet nationaalsocialistisch geleid worden", om niet op de duur "de interne binding met het Rijk" te verliezen. De naziorganisaties bouwden hun structuren uit en konden geleidelijk aan rekenen op een groeiende aanhang. Na de Duitse inval in België werd het gebied op 18 mei 1940 geannexeerd. Vanaf die datum werden de inwoners van Eupen-Malmedy beschouwd als burgers van het Derde Rijk. De Belgische regering protesteerde niet. Toen de meedogenloosheid van het NS regime steeds meer aan de oppervlakte kwam en de eerste dode soldaten terugkwamen, veranderde de stemming. Zo'n 8.800 mannen uit de Oostkantons vochten tijdens de Tweede Wereldoorlog in de weermacht en meer dan 3.200 van hen keerden niet levend terug.

De "zuivering" na de Tweede Wereldoorlog

Tijdens de oorlogsjaren had er zich in het geannexeerde land steeds meer haat opgestapeld. Na 1945 richtte deze haat zich tegen alles wat op een of andere manier met de bezetter verband hield. Verzetsstrijders van de Witte Brigade, echte patriotten en ook onzure personen volgden de Amerikaanse soldaten, plunderden en arresteerden bijna willekeurig. De denazificering begon in de zomer van 1945 en nam hysterische vormen aan. Want in feite was elke Duitstalige burger een verdachte. De voor de Oostkantons bevoegde militaire aanklager Pierre Koumoth wees erop dat de inwoners van de twee kantons "in feite Duitsers zijn". Twintig jaar Belgische politiek had dat niet veranderd. Zoals voor alle burgers in het bezette België zou geoordeeld worden in welke mate ze met de nazi's gecollaboreerd hadden en desnoods veroordeeld worden. Historicus Carlo Lejeune acht dat onrechtvaardig, aangezien de burgers van de bij Duitsland ingelijfde Oostkantons, in tegenstelling tot de burgers in het bezette België, als Duitsers geleefd hadden. Maar hij geeft toe dat

er politiek gezien in de verhitte naoorlogse stemming geen alternatieven waren. Na afloop moest er in de Oostkantons een bittere balans opgemaakt worden: er werd een gerechtelijk dossier aangelegd van elke tweede bewoner; elke zesde bewoner werd in hechtenis genomen; tegen elke twaalfde bewoner werd een procedure gestart; elke tweede kiesgerechtigde was in 1946 uitgesloten van de eerste naoorlogse verkiezing, elke dertiende zou het staatsburgerschap verliezen en naar Duitsland uitgewezen worden. De verwerking van deze jaren, de eigen schuld en de eigen verstrikkingen, liet lang op zich wachten. De politiek van de nationale eenheid werd meer en meer doorgedreven. "Alleen wie zich zonder voorbehoud wou inzetten voor het eeuwige vaderland België en afzag van de Duitse taal en cultuur, werd beschouwd als een goede Belg", aldus Carlo Lejeune. Bij de bewoners van de Oostkantons kregen de verbittering en de politieke apathie de bovenhand.

1956 - de dooi in het grensgebied zet in na een jaren lang ijzig klimaat

In de jaren tussen 1945 en 1956 werden de Oostkantons afgeschermd van Duitsland. De blikken moesten niet gericht zijn op de grens met Duitsland, maar op het Belgische binnenland. Het oversteken van de grens naar Duitsland was aanzienlijk bemoeilijkt. Bovendien was er toen een vrijeleidepas van de arrondissementscommissaris nodig. Alleen de smokkelaars vonden bijna altijd een weg over de grens. In 1956 begon de politieke dooi in het Belgische-Duitse grensgebied. Duitsland was ondertussen de Bondsrepubliek Duitsland geworden. De voormalige oorlogsvijanden kwamen weer dicht bij elkaar. Er werd een nabuurschapsovereenkomst gesloten. Daarin werd de annexatie van Eupen-Malmedy in 1940 door het Duitsland van Hitler volkenrechtelijk ongeldig verklaard. Verder werden er grenscorrecties, compenserende vergoedingen en een cultuurverdrag overeengekomen.

De lange weg tot zelfbestemming van de Duitstalige Gemeenschap

In 1963 werden de taalgrenzen tussen de taalgemeenschappen en ook het taalgebruik in het onderwijs en in bestuurszaken vastgelegd in de taalwetten. Duits werd erkend als derde officiële landstaal. Het principe van de eentaligheid in de Oostkantons werd in de wet verankerd. Bovendien werden de 25 gemeenten genoemd waarin Duits gebruikt moest worden als officiële taal in bestuurszaken. Daardoor werd officieel een Duits taalgebied erkend. Als gevolg van de taalwetgeving werden de drie taalgemeenschappen van België in 1970 omgezet in de praktijk. De Raad van de Duitse Cultuurgemeenschap werd in 1973 ingevoerd en in 2004 omgedoopt tot "Parlement van de Duitstalige Gemeenschap". Het parlement telt 25 leden en zetelt in Eupen. Het parlement kiest als executieve een eigen regering, die uit vier gemeenschapsministers bestaat. Na de gemeentefusies van 1976 vormen tegenwoordig negen gemeenten de Duitstalige Gemeenschap. Op 22 december 1983 werd dit wettelijk verankerd. De inwoners van de Duitstalige Gemeenschap zijn nu trots op hun autonomie. Ja, ze noemden zichzelf af en toe met een knipoogje de "best beschermde minderheid van Europa."

De kleine verschillen tussen het noorden en het zuiden van de Duitstalige gemeenschap met daartussen de Hoge Venen

"Eigenlijk is de Duitstalige Gemeenschap een kunstmatige structuur", zegt Klaus-Dieter Klauser van de geschiedenis- en museumvereniging "Zwischen Venn und Schneife" in Sankt Vith. Eeuwenlang scheidden de Hoge Venen het noordelijke deel met Eupen van het zuidelijke deel met Sankt Vith. Pas met de aanleg van de Vennbahn in het midden van de 19e eeuw werd er een verbinding gemaakt. Tegenwoordig verbinden de Vennliner-bussen de twee delen. Daartussen liggen de twee gemeenten Malmedy en Waimes, die deel uitmaken van het territorium van de Franse Gemeenschap van België. Samen met de negen Duitstalige gemeenten worden ze gezien hun gemeenschappelijke politieke verleden ook "Oost-België" of "Oostkantons" of "Eupen-Malmedy" genoemd. Om verschillen waar te nemen tussen het noorden rond Eupen en het zuiden rond Sankt Vith moeten buitenstaanders goed kijken en toehoren: rond Eupen is het Nederrijnse dialect de omgangstaal, rond Sankt Vith daarentegen het Moezelfrankisch. De twee hebben echter de Duitse standaardtaal gemeen. Sankt Vith werd gekenmerkt door een fijnmazige economische structuur (kleine boeren, kleine zelfstandigen, leerlooiers enz.). De economie van Eupen werd vooral gekenmerkt door agrarische

grootgrondbezitters en textielindustrie. Verder is Eupen net als Sankt Vith een bestuurs- en onderwijsstad. De beroepsbevolking van het zuiden trekt al lang richting Luxemburg.

Duitstaligen afzijdig in de ruzie tussen Vlamingen en Walen

Na alle verschrikkingen en catastrofes van de 20e eeuw hebben de inwoners van de Duitstalige Gemeenschap zich nu geschikt naar België volgens historicus Carlo Lejeune. Met de Walen moeten ze echter overeenkomen, want het Waalse Gewest is bevoegd voor de economie, de landbouw en de infrastructuur van de Oostkantons. Maar wat zou er gebeuren als België barst? Van toetreding tot Duitsland als 17e deelstaat is geen sprake. Volgens Carlo Lejeune zal de plaats van de Duitstaligen blijven daar waar ze altijd was: tussen twee stoelen!